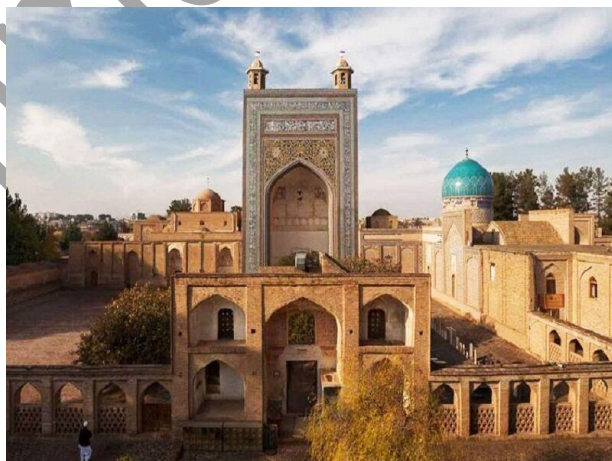
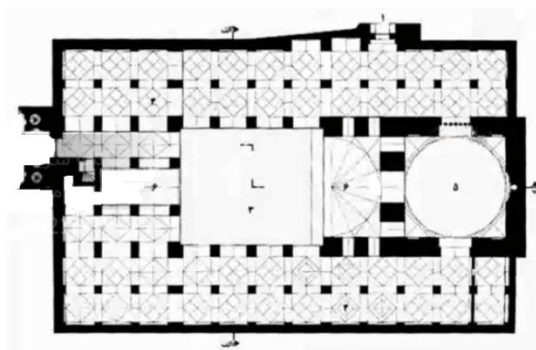
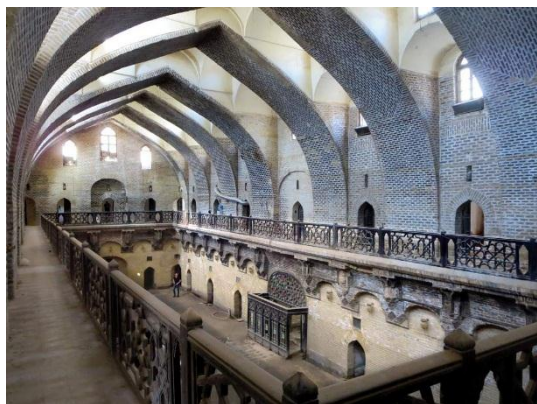

" خلاصه کتاب مجموعه هنر در تمدن اسلامی-جلد دوم "

" معماری ایلیخانان "

معماری روزگار ایلخانان :

ایلخانان سلسله ای از فرزندان چنگیزخان مغول بودند که در سده های **هفتم و هشتم** بر ایران حکومت می کردند. **چنگیزخان** رئیس یکی از قبایل مغولستان بود که ابتدا به چین و سپس به ایران حمله کرد. او در سال 616 ه.ق به خراسان رسید و سلطان محمد خوارزمشاه را شکست داد و به سرعت بخش عمده ای از قلمروی **خوارزمشاهیان** را تصرف کرد.

چنگیزخان سه سال بعد (619 ه.ق) به مغولستان بازگشت. این دوره سه ساله که اولین حضور او در ایران بود، یکسره به قتل و غارت و ویرانی گذشت و به مدت تقریباً نیم قرن (از 616 تا 668 ه.ق) تقریباً هیچ بنایی ساخته نشد. بعد از بازگشت چنگیزخان به مغولستان، امیرانی برای حکمفرمایی بر سرزمین های ایران انتخاب می شدند. این امیران به کمک دبیران ایرانی، شروع به بازسازی و تعمیر ویرانی ها کردند.

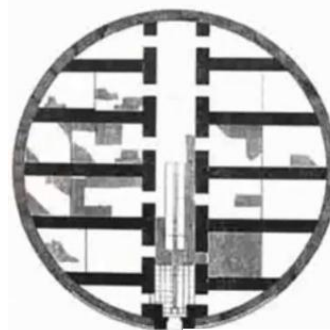
هلاکو خان (نوه چنگیز) بعد از مرگ چنگیزخان در 624 ه.ق جانشین او شد و با فتح و ویران کردن بغداد، **خلافت عباسیان را برانداخت** و **سلسله ایلخانان را تاسیس کرد**. سال 653 ه.ق که زمان ورود او به شهر **سمرقند** است را **سرآغاز تشکیل سلسله ایلخانان** می دانند.

ایلخانان در اصل **چادر نشین** بودند؛ اما به تدریج شروع به ساخت بناهایی کردند. قدیمی ترین اثر از دوره ایلخانی، **رصدخانه مراغه** است که هلاکو در پایتختش **مراغه** برای خواجه نصرالدین طوسی ساخت. از دیگر بخش های جانبی این رصدخانه، یک مدرسه و کتابخانه و کارگاه های ابزارسازی بوده؛ به این ترتیب **بزرگترین مرکز علمی سرزمین های اسلامی در سده هفتم در مراغه به وجود آمد**.

مهمترین بنای رصدخانه مراغه، برج گنبدخانه مرکزی با **نقشه مدور** برای رصد کردن بوده است. همه بناهای مجموعه بر روی پی های سنگی با آجر و سنگ پاکتراش ساخته و با کاشی های زرین فام و مینایی تزیین شده بودند. این مجموعه، بعد از ساخت رصدخانه های جدید مانند **رصدخانه شب غازان خان و رصدخانه سمرقند در سده هشتم** به تدریج رو به ویرانی رفت.

رصدخانه مراغه

وضوخانه مراغه

پلان و برش رصدخانه مراغه

¹برادر بزرگ او گوبلای خان بود که در چین حکومت می کرد.

با به سلطنت رسیدن **غازان خان در 694 ه.ق، دوره ای طلایی در تاریخ ایلخان آغاز شد.** او رسم و آیین مغولان را ترک کرد و مسلمان شد و برتری فرهنگ ایرانیان یکجانشین را بر مغولان کوچ نشین پذیرفت. این دوره، سرآغاز تجدید حیات و استقلال سیاسی ایران است. در این دوره بسیاری از شهرهای ایران مانند **تبریز و شیراز** گسترش یافت. غازان خان به همراه وزیرش **خواجه رشیدالدین فضل الله** برنامه ای جامع برای تعمیر ویرانی های مغول تنظیم و اجرا کردند.

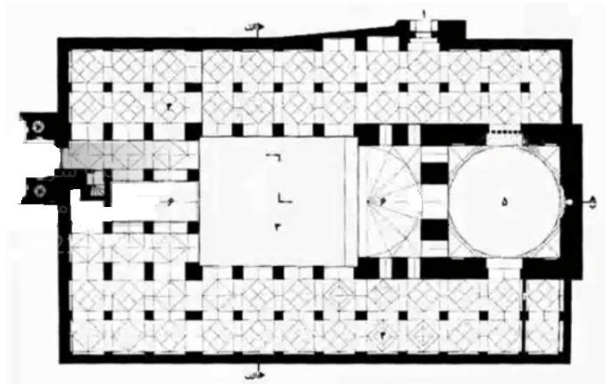
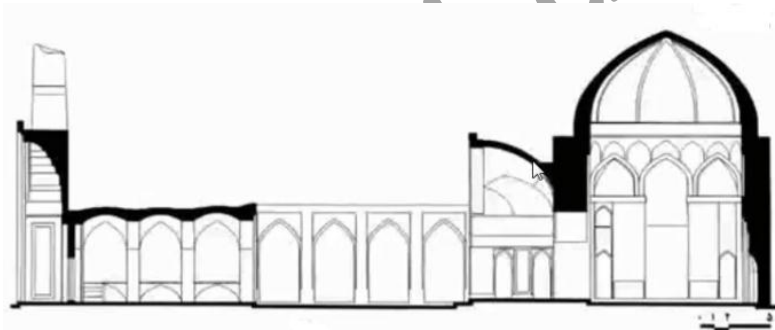

مسجد جامع اشترجان، 714 ه.ق :

این مسجد در ابتدا **گنبدخانه ای تک** بوده است که احتمالاً قبل از سال 708 ه.ق ساخته شده بود. به عبارتی اساس گنبدخانه که ترکیب است مربوط به دوران **سلجوقی** است. ایوان جلوی گنبدخانه، صحن، شبستان های اطراف، سردرها و مناره ها تا سال 714 ه.ق به آن اضافه شد. **ارکان مسجد** عبارتند از **گنبد و میان سرای دوايوانی**.

ورودی شاخص و برجسته، جفت مناره در طرفین سردر از دیگر ویژگی های مسجد است. نکته قابل توجه این است که در مقایسه با مسجد جامع ورامین که ورودی تا محراب مسجد، یک آکس قوی وجود داشت، در مسجد اشترجان، **محور ورودی از کنار ایوان رد می شود** و ایوان و دالان ورودی در مجاورت هم هستند.

علاوه بر اینکه مسجد دارای پلان نسبتاً هندسی منظم است، شبستان های مسجد نیز دارای **نظم و مدولار** هستند. ارتفاع سردر حدود 12 متر است و تزئینات آن شامل انواع خط کوفی بنایی، نسخ، مقرنس و معقلی است. گوشه سازی گنبد سه کنج با پوشش مقرنس است.

پلان و برش مسجد جامع اشترجان

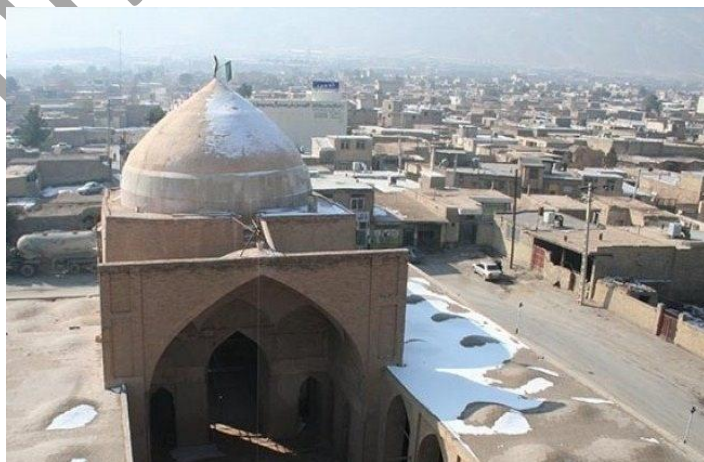
² پلان اکثر مساجد ایرانی تابع زمین و ساختمان های اطراف است و نظم هندسی منظمی ندارند؛ مانند مسجد جامع اصفهان.

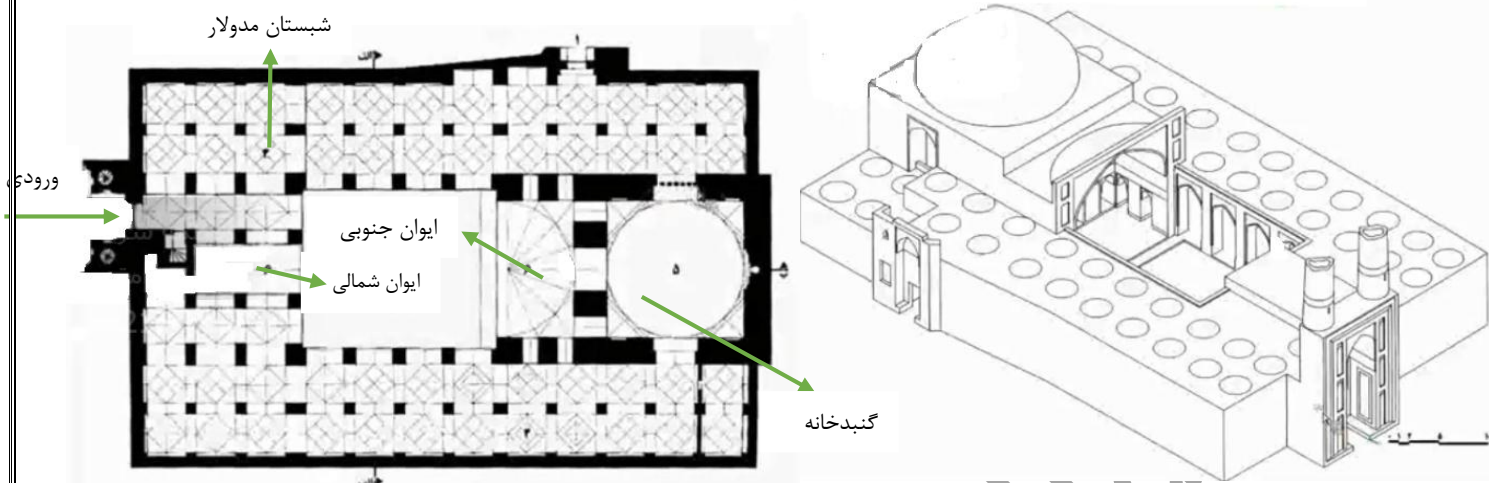
ایوان ورودی مسجد جامع اشترجان

ایوان شمالی مسجد با سقف طاق آهنگ

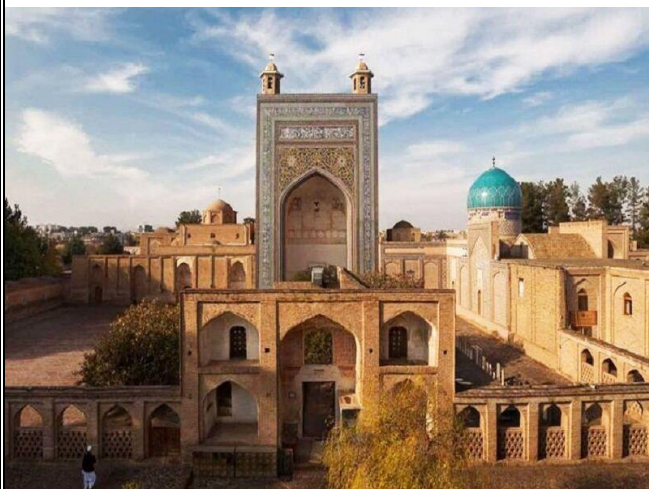

ایوان جنوبی و گنبدخانه مسجد

مجموعه شیخ احمد جام، 720-780 ه.ق، تربت جام، خراسان رضوی :

این مجموعه در شمال تربت جام، مزار شیخ احمد جام، ملقب به ژنده پیل در دل آن است. شیخ جام در سال 536 ه.ق درگذشت و احتمالاً ساخت مجموعه از همان زمان، آغاز شد. این مجموعه شامل 10 بناست، شامل آرامگاه، گنبدخانه، مسجد عتیق، مسجد سردر (مسجد رواق یا گنبد سفید)، مسجد کرمانی، مدرسه فیروزشاه (گنبد سبز)، مدرسه امیر شاه ملک، مسجد نو و مقبره دو میانسرا. در کل مجموعه ای **ایلخانی- تیموری** است.

مزار شیخ در صحنی قرار دارد که بناهای متعددی در شمال و غرب آن را در بر گرفته است. در غرب صحن، ایوانی است که به گنبدخانه ای راه می برد. این ایوان، بلندترین ایوان معماری ایران است (28 متر³). در واقع اینجا یک ایوان فاخر و شاخص، مقبره را در بر گرفته است. تزئینات این ایوان متعلق به دوران **صفوی** است و دو گلدسته طرفین آن متعلق به دوران **افشاریان** است. در جنوب گنبدخانه، مسجد عتیق و در شمال آن حیاطی کوچک به نام سراچه است که احتمالاً در گذشته خانقاه یا مدرسه ای بوده است. نام دیر گنبدخانه اصلی، خانه قالی هاست که توپزه هایی متقاطع دارد⁴؛ گوشه سازی گنبد نیز سه کنج است. در دوره ایلخانان، ایوان و گنبد و مسجد عتیق تعمیر و تزیین شد. در همین دوره در دو طرف ایوان، دو اتاق گنبدین به نام گنبد سفید در شمال و مسجد جنوبی در کرمان ساخته شد. این مجموعه بعد از دوره ایلخانی نیز گسترش یافت و

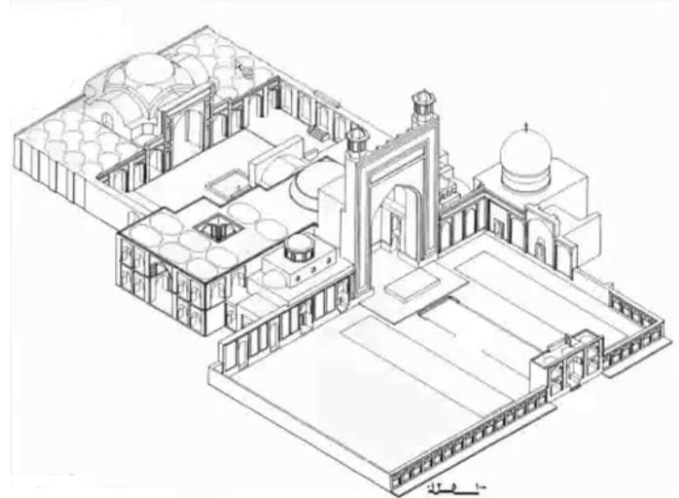
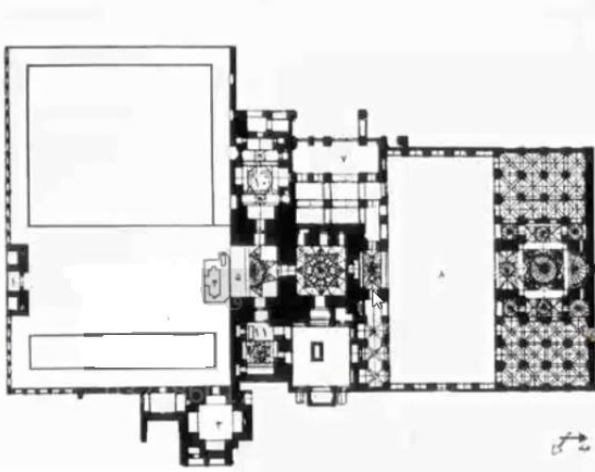
³ متر از سر در مسجد جامع یزد بلندتر است.

⁴ مشابه مقبره خواجه عبدالله انصاری در گازارگاه افغانستان.

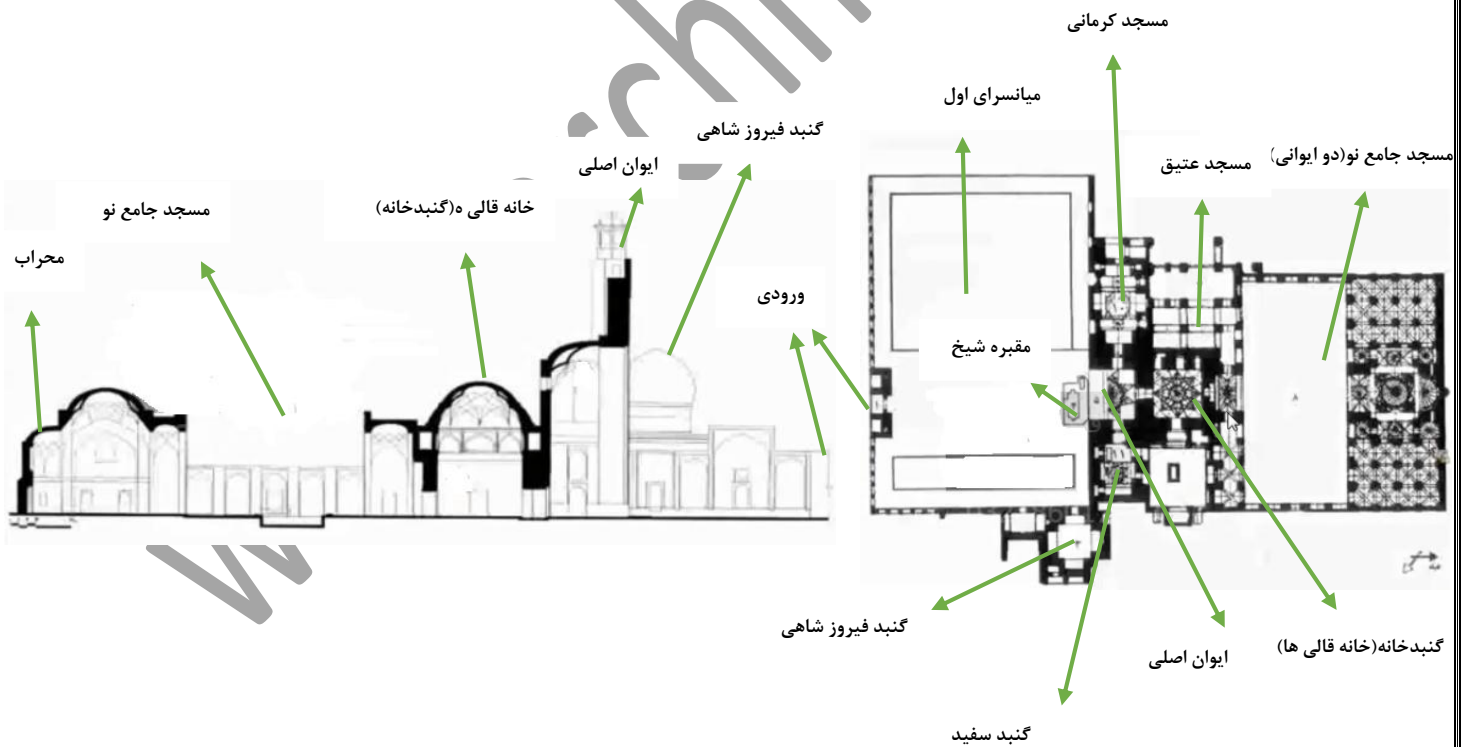
⁵ این توپزه ها به توپزه های آرامگاه سنجر شباهت دارد.

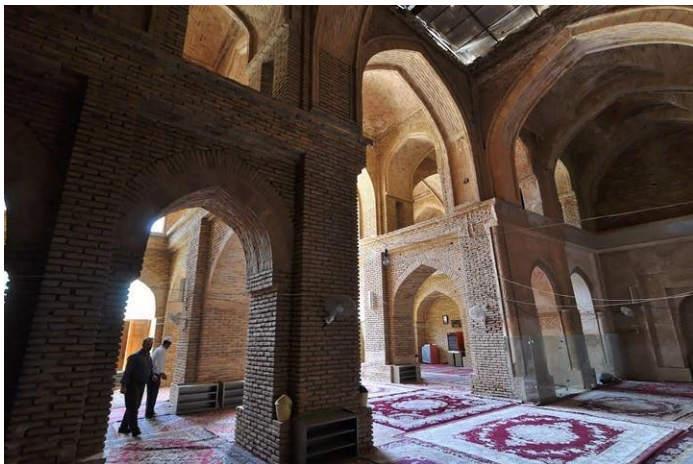
مسجدی نو، خانقاه، مدرسه و بناهای دیگری در اطراف صحن ساخته شد و بخش های قدیمی تر نیز چندبار مرمت شد. پوشش شبستان مسجد نو، چهار ترک است و خود مسجد دارای میانسرای دایوانی است.

در این مجموعه دو ایوان منتهی به گنبدخانه داریم.

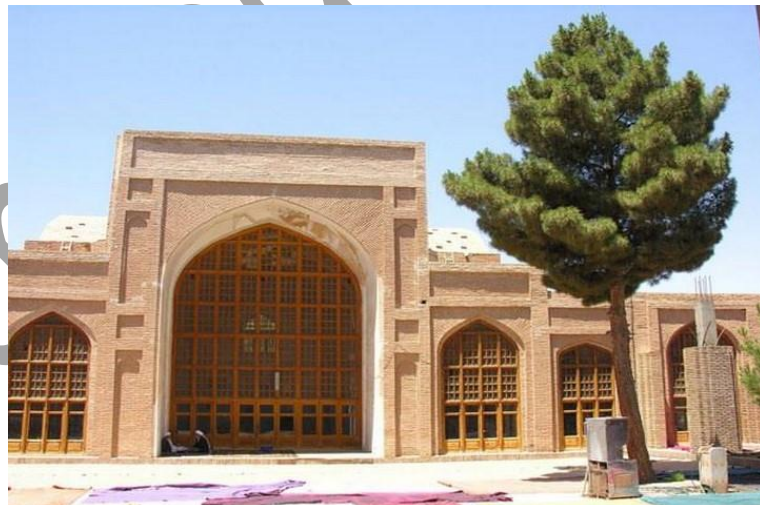

سه بعدی و پلان مجموعه احمد جام

مقبره شیخ احمد

مسجد عتیق